

מוגש לוועדה לקידום מעמד האשה

חזון הוועדה לקידום מעמד האשה, יולי 05

תחום דיני המשפחה

מוצע ע"י ד"ר רות הלפרין-קדרי ועו"ד רוברט ליכט-פטרן

המרכז לקידום מעמד האשה ע"ש רות ועמנואל רקמן, אוניברסיטת בר-אילן

מבוא –

אנו מתכבדות¹ להגיש לוועדה לקידום מעמד האשה את הצעתנו לחזון הוועדה ל – 7 השנים הקרובות. אנו מברכות על הרעיון החשוב של יו"ר וועדה, חברת הכנסת אתי ליבני, לנסח חזון לוועדה אשר יהווה עמוד האש לדיוניה ופעילויותיה של הוועדה בשנים הקרובות, ואשר ינחה את עבודתה הלכה למעשה, וכן על הדיון הפורה בנוכחות חברות וחברי הוועדה ונציב הדורות הבאים שתמכו ברעיון ובשאיפה לקידומו. כתיבתו של חזון המשרטט את המצב הרצוי והמיטבי בתחום מסוים (חברתי, פוליטי, תרבותי או משפטי) היא פעולה בעלת חשיבות מכרעת לצורך יכולת התגייסות ועבודה למען השגתו של החזון. כתיבתו של חזון ופעולה על פיו חשובים במיוחד בתחום של משפחה ודיני המשפחה בישראל, תחום אשר בו מצבן של נשים קשה באופן מיוחד, ואשר בו עדיין לא הצליחו נשים להגיע אפילו לשוויון פורמלי המובטח להן בתחומים רבים אחרים. השלכתו המכרעת של תחום המשפחה על כל תחומי החברה והחיים, הופכת את אי השוויון של נשים בתחום המשפחה לאבן נגף משמעותית ביותר בפני השאיפה להגשים את החזון של שוויון גם בתחומים אחרים. לצערנו, בתחום המשפחה אנו עדות עדיין לחקיקה ישנה ומיושנת, המקנה עדיפות משפטית ברורה לגברים לעומת נשים מכוחו של הדין הדתי ואשר ממעטת בהתערבות מדינתית בתחום המשפחתי, הן לאור הרתיעה מהתערבות בתחום הפרטי של המשפחה והן לאור הרתיעה מהתערבות בתחום שקשור קשר הדוק ליחסי דת ומדינה.

לאור המצב המשפטי הקיים בישראל בדיני המשפחה ולאור ההשפעה המשפטית והממשית של ההסדרים החברתיים והמשפטיים על נשים, אנו סבורות כי יש לכלול בחזון של הוועדה הסדרים חקיקתיים שונים אשר לכל הפחות יפחיתו משמעותית את מצוקתן, נחיתותן, קרבנותן ואי השוויון של נשים.

¹ לשון נשים מתייחסת גם לגברים.

הצעתנו תחולק לשני חלקים – הראשון, החזון האוטופי, אשר עוסק בגיבוש הסדר אזרחי קוהרנטי ושלם של דיני משפחה אזרחיים (עם זיקה אפשרית ומפוקחת לדין הדתי, ומתן מקום להסכמות קונקרטיות של זוגות להסדרים השונים מאלו המוצעים על ידי ההסדר החוקי האזרחי), והשני, החזון הפרקטי, אשר עוסק בהצעות קונקרטיות לתיקוני חקיקה ומדיניות נקודתיים, אשר על נקלה ניתן להפוך אותן להצעות חוק מיידיות לתיקון מידי של המשפט הישראלי, עוד לפני שיוגשם החזון האוטופי. אנו תקווה כי הוועדה תאמץ את הצעתנו לחזון הוועדה בתחום של דיני המשפחה, ואנו סבורות כי אם יאומץ החזון המוצע על ידנו, או לכל הפחות, יאומצו ההצעות הקונקרטיות שלנו במסגרת החזון הפרקטי, ישתפר משמעותית מצבן הקשה של נשים בתחום של דיני משפחה.

החזון האוטופי -

תחום דיני המשפחה בישראל סבל לאורך השנים מהעובדה שלגבי ענייני נישואין וגירושין נותרה זיקה חזקה ביותר לדין הדתי ואילו לגבי עניינים אחרים הקשורים והכרוכים בגירושין ובנישואין חוקקו חוקים אזרחיים שונים, שמתערבים במידה כזו או אחרת בדין הדתי, אולם לאור הזיקה שלהם לנושא הנישואין והגירושין גם ההסדרים השיוויוניים שהיו בהם רוקנו מתוכן. בהקשרים רבים ביותר תיקן בית המשפט העליון, במקרים שהגיעו לפניו, הסדרים שהיו מפלים באופן מובהק כנגד נשים, אולם כל התיקונים שהוכנסו בדרך זו למשפט הישראלי הנם בבחינת טלאי על טלאי ולא מהווים חשיבה קוהרנטית ומסודרת על ההסדרים הרצויים בתחום של דיני המשפחה. כמו כן, עצם העובדה שהנישואין והגירושין בישראל נותרו בהגמוניה מלאה של הדין הדתי ובתי הדין הדתיים, גרמה לנוק כבד ביותר לנשים, הן לאור פגיעה בזכותן של נשים רבות להינשא (פסולות או מנועות חיתון) או להינשא לבחירי ליבן, והן לאור פגיעה בזכותן להתגרש (מסורבות גט ועגונות), להקים משפחה חדשה ולהביא ילדים לעולם (מחשש ממזרות לגבי יהודיות).

לכן, החזון האוטופי שלנו הינו רפורמה מקיפה בתחום של דיני משפחה, תוך הכרה באפשרות לנישואין אזרחיים בישראל או לרישום זוגיות וניתוק הזיקה ההכרחית לדין הדתי ולבתי הדין הדתיים בענייני נישואין וגירושין. בגדריו של הסדר זה ראוי לשקול את האינטרסים של נשים בכל היבטיהם ובכל רבדיהם ואין ללכת שבי אחר רעיונות ליברליים כגון גירושין על פי דרישה, שעלולים בסופו של דבר לגרום לנשים נזק רב ביותר, אם לא ילוו בהתאמות הנדרשות בחקיקה קיימת או נוספת. ברור שמערכת אזרחית, שלמה וקוהרנטית, הרגישה לאינטרסים המיוחדים של נשים, לרבות לתלות הכלכלית במקרים רבים של נשים בבני זוגן, למחויבות המוסרית של נשים כלפי ילדיהן, להתנהגות השונה של נשים בעת הנישואין ולעת גירושין, להשפעות הקשות של אלימות במשפחה וכו', היא הפתרון האולטימטיבי והמיטבי בתחום המשפחה.

אף על פי כן, יש לזכור כי גם בהסדר אזרחי של דיני משפחה, קיים הכרח ליתן אפשרות ומקום לנישואין דתיים עבור זוגות מסורתיים ודתיים אשר יבחרו בחלופה זו, וגם לגביהם יש לדאוג להסדרים משפטיים מתאימים אשר ימנעו, ככל הניתן, את התוצאות השליליות של הנישואין הדתיים, כגון סחטנות וסרבנות גט, וזאת אפילו במקום שהזוג בחר לכפוף עצמו לתחולתו של הדין הדתי, תוך התחשבות בלגיטימיות של בחירתו של הזוג, אך מבלי להשאירו כפוף לחלוטין, עקב בחירתו הראשונית בעת הנישואין, לתחולתו המלאה של הדין הדתי.

החזון הפרקטי –

עד אשר יקרום החזון האוטופי עור וגידים ראוי להציב בפני הוועדה מספר הצעות שניתנות לפתרון חקיקתי נקודתי ויחסית פשוט ללא צורך במלאכת חקיקה מורכבת וסבוכה. להלן רשימה חלקית של הצעות שגיבשנו, ואשר כללנו בה רק את ההצעות המשמעותיות ביותר. נשמח להרחיב בעניינים אלו ככל שיידרש. הצעתנו תחולק לשלושה חלקים, כאשר בכל חלק יידונו מספר הצעות קונקרטיות.

החלק הראשון יעסוק בתופעה של סחטנות גט, הקיימת בדיני המשפחה בישראל, בפרט לגבי יהודים, הנסמכים על נישואין וגירושין לפי הדין הדתי, שלא מאפשר גירושין ע"פ פסק דין אלא דורש הסכמת הצדדים ובפרט הסכמתו החופשית של האיש הדרושה מדין תורה, לצורך מתן הגט. תופעה זו פוגעת פגיעה קשה ביותר בנשים (ובילדים) ומחריפה משמעותית את כוח המיקוח הקטן יותר ממילא של נשים בסכסוכי גירושין ברחבי העולם המערבי, אשר בא לידי ביטוי הן בהיבטים הרכושיים והן בהיבטים האישיים ואשר מוכח כמעט בכל מחקר אמפירי אשר נעשה על אוכלוסיות של גרושים וגרושות (לרבות בישראל) והמלמד כי רמת החיים של נשים וילדים יורדת משמעותית לאחר הגירושין בעוד רמת החיים של גברים עולה משמעותית לאחר ירידה זמנית מייד לאחר הגירושין. אם לא די בעובדה שבדין הדתי יש אפליה קשה של נשים הנאלצות לקנות את הגט מ"הבעל" הסרבן, הרי שיש בתחום של דיני המשפחה ליקויים נוספים המחזקים משמעותית את כוח הסחטנות של הגבר ומחלישים את כוח המיקוח של האשה.

החלק השני, יעסוק בבעיה הקשה של סרבנות גט, כלומר כל אותם מקרים אשר בהם נשים אינן מצליחות להשיג גט המאפשר להן להשתחרר ממערכת יחסים בלתי רצויה (ולעתים אף אלימה) ולהתחיל במערכת יחסים חדשה, וזאת למרות, לעתים קרובות, נכונותן לויתורים מפליגים הנובעים מכוח המיקוח החלש שלהן, כאמור לעיל. בהקשר זה הנשלט כמעט לחלוטין על ידי הדין הדתי, ומכאן הקושי הרב להתערב בו, אנו סבורות כי קיימות אפשרויות מעשיות לפתרון ולו חלקי של הבעיות הכרוכות בסרבנות הגט מבלי לפגוע בדיני נישואין וגירושין לפי דין תורה.

לבסוף, **החלק השלישי** יעסוק במספר הצעות בתחומים שונים, המרכזיים לדיני המשפחה בישראל והמשפיעים השפעה משמעותית על מצבן של נשים, כגון נושא יחסי הממון בין בני זוג, נושא המשמורת והטיפול בילדים, נושא מזונות הילדים, ולבסוף, אולי הנושא החשוב מכל, נושא האלימות במשפחה. בנושאים חשובים אלו (ובנושאים רבים אחרים) נדרשים תיקוני חקיקה או מדיניות כדי ליתן מענה ולו חלקי לאי השוויון של נשים ולפגיעה בהן.

להלן הצעותינו הקונקרטיות בהקשר של **סחטנות הגט** :

- א. ביטול מירוץ הסמכויות בין בתי הדין הרבניים לבתי המשפט לענייני משפחה על ידי ביטול אפשרות הכריכה של העניינים הנלווים לגירושין לתביעות גירושין בבית הדין כך שרק ענייני נישואין וגירושין יוותרו בסמכות בתי הדין – ממילא רק בעניינים אלו יש מומחיות לדייני בתי הדין הרבניים, ולא בעניינים השונים שלגבי רובם חל חוק אזרחי.
- ב. ביטול אפשרות כריכת ענייני הילדים ובמיוחד עניין משמורת הילדים לתביעות גירושין בבית הדין הרבני לאור הניצול הציני והטקטי של ענייני המשמורת על ידי גברים כדי להחליש עוד יותר את כוח המיקוח של נשים החוששות לאבד את ילדיהן ולאור הפגיעה הקשה שיש בעצם האפשרות של מירוץ סמכויות בנושא הילדים הן במערכת המשפט, הן בילדים עצמם והן בבעלי הדין (למשל, ייתכן מצב שכל ענייני הילדים יידונו בבית המשפט לענייני משפחה ורק עניין המשמורת יידון בבית דין הרבני ועוד בעיות קשות ביותר בהקשרים אלו).
- ג. קביעת איסור על פתיחת הסכמי ממון לצורך גירושין שהוסדרו בבתי-משפט לענייני משפחה כתנאי למתן גט בביה"ד הרבני או ויתור על זכויות אזרחיות כתנאי לקבלת הגט (למשל, על ידי דרישה להעברת תביעות שהוגשו לבית המשפט לדיון בבית הדין הרבני כתנאי למתן גט, ויתור האשה על זכויות מהותיות מכוח הדין האזרחי או מכוח פסק דין חלוט של בית המשפט כתנאי למתן גט ועוד).
- ד. ניתוק הקשר בין הגירושין לבין חלוקת הרכוש באמצעות הקדמת מועד איזון המשאבים לפי חוק יחסי ממון בין בני-זוג ו/או קביעה בחוק כי בחלוף תקופה מסוימת מיום הגשת תביעה לגירושין ייווצר שיתוף קנייני בנכסי בני-הזוג כך שניתן יהיה לבצע פירוק שיתוף גם ללא סידור גט, הצעה הקשורה הן לסחטנות גט והן למניעת תלותה הכלכלית הקשה של האשה בעת הנישואין ובעת הדיונים בגירושין.

להלן הצעותינו הקונקרטיות בהקשר של **סרבנות הגט** :

- א. יישום פתרונות הלכתיים לסרבנות גט על ידי בתי הדין הרבניים כגון הפקעת קידושין, ביטול קידושין מחמת מקח טעות וכו' – תפקיד הוועדה בעניין זה יהיה להבטיח כי הפעלת הפתרונות ההלכתיים האמורים תהיה נר לרגלי הדיינים אשר ימונו לבתי הדין הרבניים ולפעול בדרכים אחרות כדי להבטיח את קבלתם של פתרונות הלכתיים אלו אצל דייני בתי הדין הרבניים המכהנים.
- ב. במקרים של סרבנות גט ראוי להתיר רישום אזרחי קונסטרוקטיבי של גירושין אזרחיים כדי לאפשר לנשים מסורבות גט לפחות חלק ממה שבתי הדין הרבניים מעניקים לגברים מסורבי גט – היתר לשאת אשה שנייה, קרי, להינשא בנישואין אזרחיים מבלי שתואשמה בביגמיה (שהנה עבירה פלילית).
- ג. ראוי להרחיב את סמכות בית הדין הרבני לדון בתביעות גירושין (ולא בעניינים הנלווים על דרך כריכה או הסכמה) גם על מי שאינם אזרחי ותושבי ישראל, שכן ישנם מקרים רבים של סרבנות גט בנישואין כדת משה וישראל בהם מעורבים אזרחי ותושבי מדינות אחרות, מדינות אשר בהן אין סעד אפשרי מבחינה אישית.
- ד. גם בעניין זה יש חשיבות רבה לאפשרות הנהגת נישואין אזרחיים בישראל אשר ימנעו פגיעה בזכותן של נשים רבות להינשא או להינשא לבחירי ליבן (מנועות או אסורות חיתון), ואשר יאפשרו גירושין על פי פסק דין אשר ימנעו פגיעה בזכותן של נשים רבות לסיים מערכת יחסים לא רצויה (מסורבות גט או עגונות), וזאת מבלי לקבוע הסדר אזרחי ליברלי המתעלם מצרכיהן המיוחדים של נשים וילדים על בסיס הסדר של גירושין מיידיים לפי דרישה, או תוך התאמת הסדר זה לחוקים קיימים באמצעות תיקונם או חקיקת חוקים נוספים.

להלן הצעותינו הקונקרטיות במגוון של **נושאים נוספים** :

- א. **יחסי ממון בין בני זוג** - בתחום זה של חלוקת יחסי ממון בין בני זוג יש להבטיח שוויון מהותי בין הצדדים כלומר שוויון המביא בחשבון לא רק את הנכסים הקיימים אלא גם את האפשרויות העומדות בפני הצדדים בעתיד ואת הצרכים של בני המשפחה השונים אשר באחריותם, ובמיוחד יש להבטיח את חלוקתו של הנכס המרכזי בעידן המודרני והוא כושר ההשתכרות או המוניטין האישי.

- ב. **משמורת וטיפול בילדים** – בנושא זה חשוב הניסיון לחסום את הניסיונות לביטול חזקת הגיל הרך או לפחות הבטחת שינויה רק לאחר דיון ציבורי נרחב וקביעה חלופה משפטית (למשל חזקת ההורה המטפל העיקרי) וערובות פרוצדוראליות ואחרות הממזערות את הפגיעה בנשים גם לאור ניסיון של מדינות אחרות אשר ביטלו את חזקת הגיל הרך ולאחר שנים גילו כי נגרמה פגיעה קשה ביותר בכוח המיקוח של נשים.
- מנגד, יש חשיבות רבה בחלוקת תפקידי הטיפול בילדים בין אבות לאמהות אך שיתוף אבות בתפקידי הטיפול ייעשה באופן המיטבי בדרכים אחרות, כגון קביעת הסדרי הראיה עם הילדים כחובה של ההורה ולא כזכות של ההורה, והתחשבות באי קיום הסדרי הראיה עם הילדים כנסיבה מהותית להגדלת מזונות ולא להפחתתן, ובדרכים אחרות חקיקתיות ואחרות.
- ג. **מזונות ילדים** – בנושא זה חשוב ביותר לפעול להסדרה אזרחית של דיני מזונות הילדים ובמיוחד להקמת מערך הוצאה לפועל של פסקי דין למזונות על פי מודלים הקיימים במדינות שונות המנתק את התלות של נשים גרושות בבעליהן, יחסי תלות שבמקרים רבים פוגעים בנשים וילדים, יוצרים תלות ואלימות, ומטילים את האחריות להוציא לפועל פסקי דין למזונות על כתפיהן של נשים חלשות.
- ד. **אלימות במשפחה** – לבסוף, בנושא זה, אשר הינו אחד הנושאים החשובים ביותר שיש להתייחס אליהם, הן מבחינת העוצמה של השפעתו הקשה על הנשים הרבות מאד הסובלות מאלימות במשפחה, והן מבחינת ההשפעה לכל רוחב הנושאים האחרים המושפעים מאלימות במשפחה (סחטנות וסרבנות גט, הטיפול בילדים, מזונות הילדים, חלוקת הרכוש וכו'), מוצע לקבוע עוולה נזיקית של אלימות במשפחה בחוק למניעת אלימות במשפחה ומתן פיצוי בגינה ללא הוכחת נזק, בדומה לחוק למניעת הטרדה מינית, ולהרחיב את ההגדרה בחוק למניעת אלימות במשפחה כדי לכלול סוגים נוספים של אלימות כלפי נשים. כמו כן, ראוי לשקול לקבוע התייחסות בחוק לכך שאלימות במשפחה תהיה לעולם עילת גירושין, שכן לא יעלה על הדעת כי במקרים של אלימות במשפחה לא יכירו בתי הדין הרבניים בעילת גירושין, או לכל הפחות כי במקרים כאלה יותר רישום אזרחי קונסטרוקטיבי של גירושין אזרחיים כאמור לעיל.

סיכומו של דבר -

האמור לעיל משקף את הצעתנו לגבי החזון של הוועדה לקידום מעמד האשה ב – 7 שנים הקרובות. כאמור לעיל אנו סבורות כי ללא רפורמה מקיפה במצבן של נשים בתחום של המשפחה יהיה קשה ביותר להניח כי המאבק לשוויון של נשים בתחומים אחרים ישא פרי. יישום הצעתנו המפורטת לעיל באשר לחזון האוטופי תאפשר קיומו של הסדר אזרחי קוהרנטי הרגיש לצרכיהן המיוחדים ולמצבן המיוחד של נשים, אולם עד שייכון הסדר אוטופי זה, מן ההכרח לנקוט בצעדים חקיקתיים כגון אלו המוצעים בחזון הפרקטי כמפורט לעיל, כדי לצמצם את מצוקתן של נשים בתחום דיני המשפחה.

התופעות של סרבנות גט ובמיוחד סחטנות גט הן תופעות אשר אך ורק נשים סובלות מהן או למצער בעיקר נשים סובלות מהן והן משפיעות השפעה ישירה ועקיפה על חייהן של נשים הן במהלך הנישואין והן לאחריהן. כדי לצמצם את מימדיהן של תופעות שליליות אלו מן ההכרח לבצע תיקוני חקיקה ומדיניות נקודתיים כמוצע לעיל, אשר אין בהם פגיעה באינטרסים מנוגדים, ובוודאי שאין בהם פגיעה ממשית בדין הדתי או במבנה הכולל של דיני המשפחה. התופעות האחרות המפורטות לעיל, כגון אלימות במשפחה, משמורת וטיפול בילדים, מזונות ילדים ויחסי ממון בין בני זוג, הינם נושאים המשפיעים מהותית על חייהן של נשים רבות ביותר, ואשר אף לגביהן ניתן וחשוב לנקוט בצעדים חקיקה ומדיניות יעילים כמוצע לעיל, וגם לגביהם אין פגיעה ממשית באינטרסים נוגדים הראויים להגנה. לבסוף, נציין כי כמובן שקיימים נושאים רבים נוספים שבהם ניתן לבצע תיקוני חקיקה ומדיניות חשובים למצבן ולמצוקתן של נשים בתחום דיני המשפחה, ומטבע הדברים מתמקד חזון זה בנושאים המרכזיים בלבד.

אנו חוזרות ומברכות על הדיון החשוב בגיבושו של חזון הוועדה לקידום מעמד האשה, אנו מקוות כי הצעתנו לגבי חזון הוועדה בתחום של דיני המשפחה תתקבל על דעת הוועדה, ובכל מקרה נשמח לעמוד לרשות הוועדה ככל שיידרש הן לגבי יישום ודיון בהצעתנו והן לגבי כל עניין אחר.

ד"ר רות הלפרין-קדרי,

ראש המרכז לקידום מעמד האשה,

אוניברסיטת בר אילן,

הפקולטה למשפטים

עו"ד רוברט ליכט-פטרן,

המרכז לקידום מעמד האשה,

אוניברסיטת בר אילן,

הפקולטה למשפטים